

Väärinymmärretty kuningas: asteekkihallsija Montezuma Meksikon valloittaneiden espanjalaisten konkistadorien selonteoissa

FM Vesa-Matti Kari

Artikkelissa tarkastellaan Meksikon espanjalaisvalloittajien asteekkihallsija Montezumasta laatimia kuvauksia. Kirjallisuudessa Montezuma on nähty arkana ja alistuvana johtajana, jonka heikkouksia on pidetty syynä asteekkien tappioon vieraita valloittajia vastaan. Käsitys juontuu asteekkeilta valloituksen jälkeen kootusta perimätiedosta, jolle espanjalaisten valloittajien laatimien muistelmien ja raporttien tiedot on nähty vahvistuksena. Artikkelissa selitetään Montezuman kuvauksia sijoittamalla Montezuman omin silmin nähneiden valloittajien kirjoittamat lähteet konteksteihinsa tutkimuksen ja aikalaikirjallisuuden avulla. Artikkelissa osoitetaan, että mikäli lähteiden kohdalla otetaan huomioon kirjoittajien henkilökohtaiset motiivit sekä asteekkien ja espanjalaisten kulttuurit, havaitaan niissä esitetyt Montezuma-kuvaukset paljon vanhaa käsitystä moniselitteisemmiksi.

Asiasanat: asteekit, Montezuma, konkistadorit, Meksikon valloitus, *probanza de méritos*

Montezuman jäljillä

Meksikon historiaa ja erityisesti maan espanjalaisvalloitusta käsittelevää yleisesitystä lukiessaan törmää usein samanlaiseen kuvaukseen asteekkihallsija [1] Montezumasta [2]. Hän esiintyy arkana ja heikkona johtajana, jonka kyvyttömyys ja päättämättömyys olivat syynä tappioon ulkomaisista valloittajista. (Esim. Fehrenbach 1995, 102–139; Thomas 2005.) Montezuman kuvaus perustuu yleensä lähteisiin, jotka espanjalaiset lähetyssaarnaajat keräsivät suullisena tietona Meksikon alkuperäiskansoilta vuosia valloituksen jälkeen. Tietolähteet olivat pääasiassa espanjalaisia vastaan taistelleita sotureja tai heidän jälkeläisiään. Vaikka lähteiden esittämät tiedot ovat juurtuneet kirjallisuuteen, on niihin perustunutta Montezuma-

kuvaa arvosteltu. Asteekkeja tutkinut Inga Clendinnen on havainnut, että tiedonlähteinä toimineet intiaanit kuuluivat Montezuman alistamaan kansaan. Hän uskoo lähdetietojen olevan miehittäjää kohtaan tunnetun katkeruuden osoituksia. Clendinnen on perustellut väitteitään sillä, etteivät haastatellut tietolähteet voineet kuulua asteekkihallitsijan lähipiiriin eikä heillä voinut olla tietoa Montezuman reagoinnista espanjalaisten saapumiseen. Kertojat olivat olleet valloituksen aikaan nuoria miehiä, mutta asteekkijohtajaa ympäröineeseen rajattuun eliittiin oli pääsy ainoastaan vanhoilla ja paljon kokemusta omanneilla henkilöillä. (Clendinnen 1991b, 65–70.) Clendinnen on tutkimuksessaan sivunnut espanjalaisvalloittajien eli konkistadorien Montezumasta kirjoittamia lähteitä, muttei ei ole analysoinut niitä asteekkien perimätiedon tavoin.

Konkistadorien laatimat kuvaukset ovat käytännössä ainoita hallitsijan silminnäkijäkuvauksia. Yleensä niiden käyttö on jäänyt yleisesityksissä sivuosaan ja niistä on etsitty vahvistusta lähetyssaarnaajien kokoamalle perimätiedolle. Näennäisistä yhtäläisyyksistä huolimatta konkistadorien lähteistä paljastuu hyvin erilainen hallitsija, jonka rinnastamisella perimätiedossa kuvatuksi araksi hallitsijaksi ei ole perusteita.

Tässä artikkelissa käsitellään asteekkien hallitsija Montezuman kuvausta espanjalaisten konkistadorien laatimissa lähteissä. Millaisena espanjalaiset kuvasivat Montezuman? Mitkä asiat vaikuttivat kuvaukseen? Vastauksia etsitään arvioimalla lähteissä esitettyjä tietoja Montezuman vallan olemuksesta, hänen luonteestaan sekä konkistadorien henkilökohtaisia mielipiteitä hänestä. Kyseessä ei ole teoreettisesti painottunut tutkimus. Sen sijaan tavoitteena on osoittaa, että konkistadorien Montezuma-kuvausten kohdalla täytyy ottaa huomioon lähteiden syntyprosessiin liittyvät ongelmat aivan kuten asteekkien perimätiedon kohdalla.

Artikkelin lähteet [3] koostuvat Montezuman silminnäkijäkuvauksia sisältävistä konkistadorien selonteista. Pääosa niistä kuuluu asiakirjojen joukkoon, jotka tunnetaan nimellä *probanza de méritos* eli todistus ansioista. Lähteissä kerrotaan kruunulle tehdyistä palveluksista kuten tutkimusmatkoista, valloituksista ja uusien alueiden asuttamisesta. Konkistadoreille oli tavallista lähettää niitä kruunun virkamiehille palkkioiden – virkojen, arvonimien tai eläkkeiden – saamiseksi (Restall 2003, 11–13).

Artikkelin lähteiden kirjoitusajat sijoittuvat 1510- ja 1570-luvuille. Niiden pituus vaihtelee muutamasta kymmenestä sivusta useiden satojen sivujen pituisiin teoksiin. Kaikki kirjoittajat kuuluivat retkikuntaan, joka Hernán Cortésin johdolla tuhosi asteekkien valtakunnan vuosien 1519–21 aikana. Montezumaa kuvaavista lähteistä laajimmat ovat konkistadorijoukon komentaja Hernán Cortésin sekä hänen rivimiehensä Bernal Díaz del Castillon kirjoitukset, jotka julkaistiin massiivisina romaaneina 1500-luvun tai 1600-lukun aikana. Heidän ohellaan lyhyempiä selontekoja laativat Andrés de Tapia, Bernardino Vázquez de Tapia sekä Francisco de Aguilar. Vaikka kirjoittajien asema retkikunnassa vaihteli rivimiehistä ja alikommentajista aina valloitusretkikunnan johtajaan, kuuluivat he kaikki hidalgoihin eli alempaan aateliin, joita konkistadoreista oli noin viisi prosenttia. Siksi he edustivat

konkistadorien koulutetumpaa ja sosiaaliselta taustaltaan parempiosaista vähemmistöä. (Elliott 1986, 190; Grunberg 2004, 95–99.)

Asteekkivaltakunnan tuhonnen retkikunnan komentaja Cortés laati alueen valloituksen aikana viisi kirjettä kuninkaalleen. Vuosien 1519 ja 1526 väliselle ajalle sijoittuvista kirjeistä kolme ensimmäistä käsittelee asteekkien valloitusta, ja niistä toisessa esiintyy Montezuma. Selonteon muotoon kirjoitetuissa kirjeissä valloituksesta kerrotaan Cortésin omia saavutuksia korostaen.

Aikajärjestyksessä seuraavat selonteot ovat Cortésin kapteenien Andrés de Tapian ja Bernardino Vázquez de Tapian laatimat lähteet. Tapian teksti syntyi vuonna 1539 Cortésia vastaan nostetussa oikeusprosessissa eli *residenciassa*, jossa Tapia toimi entisen komentajansa puolustuksen todistajana. (Thomas 2000, 124–130; Vázquez Chamorro 2000, 61.) Vázquez de Tapia puolestaan tarttui kynään turvatakseen jo saamiensa palkkioiden eli encomienda-omistuksien [4] hallussapidon (Vázquez Chamorro 2000, 122–124). Encomienda-järjestelmä oli ollut käytössä Espanjan amerikkalaisissa siirtomaissa aina niiden asuttamisen alkuvaiheista asti, ja konkistadoreille oli myönnetty niitä palkkioina valloitukseen osallistumisesta. Kruunu oli suostunut järjestelmään vastahakoisesti, sillä se pelkäsi encumenderojen muodostuvan uudeksi ja sen kannalta vaaralliseksi aateliksi. Vuonna 1542 Espanjassa hyväksyttiin niin sanotut Uudet lait (Leyes Nuevas), joiden asetukset käytännössä lakkauttivat encomienda-järjestelmän. Lakien voimaantuloa siirtomaissa jouduttiin hidastamaan encomenderojen raivokkaan vastarinnan vuoksi. Omistusten haltijat ryhtyivät yleisesti anomaan kruunulta tilustensa säilytysoikeutta. (Gibson 1964, 59–62; Himmerich y Valencia 1996, 11–17, 57.) Vázquez de Tapia kuului tähän joukkoon.

Francisco de Aguilarin ja Bernal Díaz del Castillon selonteot ovat Montezumaa käsittelevistä myöhäisimpiä, sillä nämä Cortésin entiset rivimiehet saivat selontekonsa valmiiksi 1560- ja 1570-luvuilla. Kirjoitusaikana miehet olivat päätyneet hyvin erilaisiin olosuhteisiin. Majatalonisäntänä valloituksen jälkeen aloittanut Aguilar oli sittemmin myynyt omaisuutensa ja liittynyt dominikaanimunkkeihin. (Fuentes 1993, 134–135.) Díaz del Castillo puolestaan oli päätenyt asumaan tiluksilleen Guatemalaan. Vázquez de Tapian tavoin hän taisteli encomiendojensa säilytysoikeuden puolesta. Lisäksi hän tarkoitti kirjansa uudeksi historiateokseksi. Tavoite sai hänet vastustamaan muiden kronikoitsijoiden esittämiä tietoja. (Adorno 1988, 242, 245; Brody 1987, 335; León-Portilla 2000, 26, 30–31, 41–43; Ochoa 1999, 349–350.)

Arvioin seuraavassa / artikkelissa arvioidaan lähteiden tietoja sijoittamalla ne konteksteihinsa. Tärkeitä konteksteja ovat kirjoittajien taustat, kirjoittamisen motiivit sekä kahden kulttuurin, espanjalaisen ja asteekkien, kohtaaminen. Viimeksi mainitussa kohdassa lähteiden tietojen analysoiminen edellyttää selitysten etsimistä molempien kulttuurien piirteistä. Kontekstoinnissa käytetään/käytän apuna kirjoittajien taustatietoa sisältävää kirjallisuutta, aikalaisteoksia sekä ajanjakson espanjalaisia sekä asteekkeja käsittelevää tutkimusta.

Mahtava kuningas Montezuma

Konkistadorien käsitys Montezumasta asteekkien johtajana oli hyvin yksimielinen. Kaikkien mukaan hän oli kuningas tai jopa keisari (Aguilar 2000 [1560], 159, 166, 171–173; Cortés 1993 [1520], 160. Toinen kirje.; Díaz del Castillo I, 93–94). Siten hän oli espanjalaisten silmissä muita intiaanijohtajia korkea-arvoisempi. Tavallisesti espanjalaiset käyttivät paikallisista johtajista karibinkielen päällikköä tarkoittavaa cacique-sanaa tai espanjan herraa tarkoittavaa sanaa señor. Esimerkiksi Díaz del Castillo arvioi Montezuman käyttäytyneen kaikessa kuin suuri herra, muttei sen tarkemmin perustellut väitettään. Hänen sekä muiden konkistadorien arviot Montezuman kuninkuudesta perustuivat ulkoisiin havaintoihin. Erityisesti häntä ympäröinyt loisto sekä alamaisten noudattamat tavat nähtiin osoituksena hänen suuresta vallastaan sekä rikkaudestaan. (Aguilar 2000 [1560], 171–174; Cortés 1993 [1520], 242–248. Toinen kirje.; Díaz del Castillo 2000 [1575] I, 223, 271–272, 313, 322–329, 350; Tapia 2000 [1539], 101–103.)

Montezuman kutsuminen kuninkaaksi osoittaa konkistadorien kokeneen, että he olivat tekemisissä aikaisemmin kohtaamiaan intiaanipäälliköitä suuremman hallitsijan kanssa. Kuninkaan arvonimi koettiin ainoastaan hänelle sopivaksi. Montezumaa ei täysin pidetty yhdenvertaisena oman kuninkaan kanssa, vaan hän pysyi espanjalaisten silmissä yhtenä paikallisena intiaanijohtajana, tosin muita korkea-arvoisempina. Cortés ja Díaz del Castillo kertoivat, että Montezumalle osoitettiin kunnioitusta samoilla tavoin kuin muille paikallisille johtajille. Sen sijaan he kertoivat ottaneensa päähineensä pois kunnioituksen osoituksena ainoastaan asteekkien hallitsijan seurassa. (Aguilar 2000 [1560], 174–175; Cortés 1993 [1520], 217–218. Toinen kirje.; Díaz del Castillo 2000 [1575] I, 351–352, 358–359; Tapia 2000 [1539], 100–101.) Päinvastaisesta tarkoituksesta huolimatta molemmat tavoitteet menivät kohtalokkaalla tavalla pieleen. Syynä olivat ulkoisiin havaintoihin perustuneet virhearviot.

Espanjalaisten kuninkaaksi kutsuman asteekkijohtajan nahuatlinkielinen nimitys oli *huey tlatoani*, suuri puhuja. Kyseessä ei missään tapauksessa ollut periytyvä valta, kuten häntä oman kuninkaansa kaltaisena monarkkina pitäneet espanjalaiset luulivat. Asteekkivaltakunta oli luonteeltaan meritokratia eli valta oli ansaittava. Entisen hallitsijan kuoltua uuden johtajan valitsi suljettu neuvosto edellisen johtajan sukulaisten, yleensä veljien ja poikien keskuudesta. Asema ei ollut perinnöllinen, vaan se perustui yksinomaan henkilön kyvykkyyteen huolehtia kansansa tarpeista sekä suojella alamaisia. Uuden johtajan oli oltava taitava soturien ylipäällikkö ja valtaan valittu aloitti hallintokautensa sodalla. Hallitsija johti papistoa ja vastasi esimerkiksi monista uskonnollisista juhlista. (Davies 1982, 40, 47, 79–80, 153; León-Portilla 1986, 19–21; Clendinnen 1991a, 79.) Hallitsijan valta oli siten sidoksissa asteekkien uskontoon. Siihen liittyvistä hallitsijan vallan alueista konkistadorit jäivät tietämättömiksi, sillä he kristittyinä kammoksuivat kohtaamaansa uskontoa paholaisen palvontana.

Huey tlatoania pidettiin asteekkien pääjumala Huitzilopochtlin [5] elävänä edustajana, jota verrattiin nousevaan aurinkoon (Gillespie 1989, 219–220). Inga Clendinnenin mukaan alamaisten käytös Montezuman seurassa ei tähännyt hallitsijan kunnioittamiseen, kuten konkistadorit luulivat. Sen sijaan se liittyi hänen valtansa jumalalliseen alkuperään. Hallitsijan keho miellettiin Tezcatlipoca-jumalan [6] pyhän

voiman ja puheen välittäjäksi, ”Tezcatlipocan huiluksi”. Clendinnenin mukaan jumalilta saatu voima ei ollut pysyvä, vaan sen vastaanottaminen vaati oikeanlaisia valmisteluritualeja. Espanjalaisten kunnioituksen osoitukseksi tulkitsema etiketti, jota alamaiset noudattivat Montezuman seurassa, sekä häntä ympäröinyt yltykyllisyys ja loisto olivat yksi valmistelun osa. (Clendinnen 1991a, 77–82.) Konkistadorit itse uskoivat osoittavansa Montezuman arvolle sopivaa käytöstä, kun he noudattivat oman kuninkaansa sekä aikaisemmin tapaamiensa päälliköiden aseman vaatimia tapoja. Tässä he erehtyivät perusteellisesti. Kun espanjalaiset lopulta vangitsivat Montezuman yrittäessään saada tämän valtakunnan hallintaansa, he jatkoivat kunnioituksen osoituksia alamaisten nähden. Tällä tavoin he yrittivät vakuuttaa kansalle Montezuman olleen yhä maan hallitsija espanjalaisten mielestä. Sopimaton kohtelu, joka huipentui Montezuman kahlitsemiseen, vei hänen valtansa perustana olleen jumalallisen voiman hänen alamaistensa silmissä. (Clendinnen 1991a, 78–82; Clendinnen 1991b, 75–76, 97. Viite 30.; Hassig 1999, 87–90.) Vastaavanlainen menettely oli toiminut aikaisemmin uuden mantereen valloituksen aikana.

Paikallisten hallitsijoiden vangitseminen oli ollut konkistadoreille tavallista jo ennen Cortésia ja sama tapa jatkui myöhemmin (Restall 2003, 19–26). Menettely mahdollisti intiaanien alistamisen vähemmän ponnisteluin ottamalla haltuun valmiin hallinto-organisaation. Vaatimukset veroista tai muista saatavista voitiin kohdistaa suoraan hallitsijalle, joka välitti määräykset eteenpäin omille käskyläisilleen. Espanjalaisten ei tarvinnut asettaa tehtäviin omia virkamiehiään tai opetella alkuperäiskansojen kieliä. Jos heidän vaatimuksiaan ei toteltu, espanjalaiset tavallisesti korvasivat johtajat uusilla. Järjestelmä toimi yleensä hyvin, eikä espanjalaisten tarvinnut tuhlaata niukkoja resurssejaan alkuperäisväestön monimutkaisten hallintorakennelmien opetteluun tai niiden korvaamiseen. Samalla käytäntö hyödytti intiaaneja, sillä he saivat näin säilytettyä hallussaan paikallista päätösvaltaa. (Lockhart 1999, 102–103.) Mutta asteekkien pyhä hallitsija erosi niin paljon muista alkuperäisväestön johtajista, ettei häntä voitu alistaa nukkehallitsijaksi.

Toisen virhearvion espanjalaiset tekivät arvioissaan asteekkivaltakunnan rakenteesta. Hänen luulemisensa kuninkaaksi sai konkistadorit oletamaan, että hän hallitsi Espanjan tapaista kuningaskuntaa. Tämä luulo on havaittavissa konkistadorien kuvauksissa, jossa asteekkihallitsijan alamaisia kutsutaan Espanjan esimerkin mukaan vasalleiksi ja paikallisia johtajia kuvernööreiksi. (Esim. Cortés 1993 [1520], 171–172, 187, 305. Toinen kirje.; Díaz del Castillo 2000 [1575] I, 180; Tapia 2000 [1539], 76, 83, 90; Vázquez de Tapia 2000 [1546], 138.) Montezuma ei hallinnut Espanjan tapaista kuningaskuntaa, vaan kolmen kaupungin eli Tenochtitlanin, Texcocon sekä Tlacopanin muodostamaa kolmiliittoa. Se oli alistanut valtaansa lukuisia tuolloisen Keski-Meksikon alueen kaupunkivaltioita. Liittouma keräsi alistetuilta kansoilta veroja ja yritti hyötyä heistä kaikin tavoin. Tavallisesti paikalliset johtajat saivat jäädä valtaan, jos he vain tottelivat uusien herrojensa vaatimuksia. Alistetut asukkaat saivat säilyttää oman kulttuurinsa ja uskontonsa. Valloitusten avulla luotiin puskurivaltioita sekä turva-asemia vihollisten varalle. Vähitellen Tenochtitlan oli onnistunut hankkimaan ylivallan liittoumassa. Sen jatkamat laajenemissodat olivat yhä käynnissä espanjalaisten saapuessa. Valtakuntaan saapuneet tulokkaat onnistuivat iskemään järjestelmän heikkoon kohtaan hyödyntämällä reuna-alueiden väestön

tyytymättömyyttä ja värväämällä heidän keskuudestaan liittolaisia. (Hassig 1995, 17–19; Clendinnen 1991a, 24–28; Gillespie 1989, 3–6; Smith 2003, 47–55, 148; Hassig 1999, 22–23, 30–31, 124–125.)

Tyranni ja pelkuri? Hallitsijan luonteenkuvaus

Millaisena Montezuman luonne esiintyy espanjalaislähteissä? Hänen valtansa luonteessa havaittua yksimielisyyttä ei ole havaittavissa, vaan lähteissä esiintyy kaksi erilaista Montezumaa. Ensimmäinen ja lähteissä tavallisempi Montezuma on raivokas, julma ja alamaisiaan pelolla hallinnut tyranni. Hän uhraa alamaisiaan, riistää alistamiensa päälliköiden omaisuuden ankarilla veroilla ja hänen julmat veronkantajansa raiskaavat päälliköiden vaimot ja tyttäret. (Cortés 1993 [1520], 163; Díaz del Castillo 2000 [1575] I, 180–182, 194, 305–306, 376–377; Tapia 2000 [1539], 76–78.) Toinen Montezuma esiintyy jopa samoissa lähteissä säyseänä ja myötäilevänä, jopa arkana. Hänen väitettiin julistautuneen Espanjan kuninkaan vasalliksi täysin omasta tahdostaan. (Aguilar 2000 [1560], 171–174, 181; Cortés 1993 [1520], 210–211, 227–229. Toinen kirje.; Díaz del Castillo I 2000 [1575], 316–317, 372–373; Tapia 2000 [1539], 92–93, 100–101, 108.) Mistä tällainen ristiriita oikein johtuu?

Lähteiden tiedot on selitetty niiden laatimisen syillä. Palkkioanomuksia kirjoittaneiden konkistadorien oli hyödyllistä kuvata Montezuman hallinto julmana, sillä intiaaneja vastaan käydyn sodan oikeutuksen yhtenä perusteena oli viattomien suojeleminen (Adorno 1992, 213. Viite 14). Kuninkaan virkamiehille suunnatut anomukset oli kirjoitettava niin, että palkkioiden anojat olivat noudattaneet Uuden mantereeseen valloitukselle säädettyjä lakeja ja asetuksia. Muutoin hakemukset eivät olisi onnistuneet. Lainmukaisuus intiaanien alistamisessa oli muista siirtomaavalloista poiketen hyvin tärkeää Espanjalle, jonka kuninkaat olivat jo vuosisatojen ajan turvautuneet asiassa teologeihin ja lakimiehiin. Toimillaan hallitsijat halusivat varmistaa, että uusilla valloituksilla oli takanaan Jumalan suostumus. Näin he halusivat estää saamasta Kaikkivaltiaan vihaa päälleen. Asiantuntijoiden ajatusten perusteella Espanjan laissa määriteltiin kriteerit, joilla intiaanien valloittaminen voitiin oikeuttaa. Ajan myötä vakiintui käytäntö, jonka mukaan kuninkaat saivat liittää valtakuntaansa vain alueita, joiden asukkaat olivat alistuneet vapaaehtoisesti oikeutetun sodankäynnin seurauksena. (Adorno 1988, 242–247; Elliott 2001, xv–xxxvii; Townsend 2003, 668.)

Laillisuusvaatimus selittää Montezuman väitetyn myötäilyn ja alistumisen. Ensimmäisen Montezuma-kuvauksen kirjoitti Cortés valloituksen ollessa yhä käynnissä. Kirjeillään hän vetosi suoraan kuninkaaseen päästäkseen hänen suojelekseensa. Cortes oli omaa etuaan ajatellen irtautunut retkikunnan varustaneen Kuuban kuvernöörin määräysvallasta Meksikoon saavuttuaan. Siten hän oli lainsuojattoman asemassa. Ajankohdan espanjalaiset lait sallivat tällaisen kapinallisen toiminnan, sillä Espanjan kruunun alamaisilla oli oikeus vedota suoraan korkeimpana oikeudenkäyttäjänä olleeseen kuninkaaseen ohi muiden oikeudenkäyttäjien. Cortésin tavoitteita uhkasi katkera Kuuban kuvernööri, joka parhaansa mukaan yritti estää entisen käskyläisensä tavoitteet majesteetin suojelekseen pääsemisestä. Uhattu asema heijastui Cortésin kirjeisiin ja hänen oli oltava erityisen huolellinen kuvatessaan

tekojaan. (Clendinnen 1991b, 68–76; Elliott 2001, xv–xxxvii; Pastor Bodmer 1992, 50–100.) Tavoite näkyy erityisesti Cortésin kuvauksessa Montezumasta. Asemaansa vahvistaakseen Cortés väitti kirjeissään Montezuman luovuttaneen koko valtakuntansa Cortésille, joka itse saattoi tarjota sitä kuninkaalleen. Näin hänellä oli annettavana jotain vastineena kuninkaansa suosioista. Muut myöhemmin kirjoittaneet konkistadorit toistivat komentajansa sanoja/komentajaansa. Konkistadorit eivät voineet kyseenalaistaa tietoa, koska he silloin olisivat kyseenalaistaneet hallitsijansa oikeuden Meksikon hallintaan. Tämä olisi ollut majesteettirikos. (Brooks 1995, 157–161; Elliott 2001, xi–xxxvii; Pastor Bodmer 1992, 50–100.) Cortésin väite Montezuman alistumisesta antoi samalla oikeutuksen sodalle asteekkeja vastaan. Myöhemmät sodat intiaaneja vastaan saatettiin perustella rangaistustoimina, jotka kohdistettiin kuningastaan vastaan kapinoiviin vasalleihin. (Gillespie 1989, 179–181). Konkistadorien täytyi siksi väittää, että Montezuma oli alistunut Espanjan kuninkaan valtaan. Muutoin heillä ei olisi ollut mitään oikeutta aloittaa sotatoimia asteekkeja vastaan.

Montezuman luonteenkuvauksien taustalta löytyy niin paljon konkistadorien tarkoituspäriä palvelevia syitä, etteivät väitteet hallitsijan arkuudesta ole uskottavia. Lisäksi Díaz del Castillon maininnat osoittavat päinvastaista. Hän kutsui teoksessaan Montezumaa rohkeaksi ja kertoi kuulleensa tämän johtaneen kansansa voittoihin kahdessa sodassa (Díaz del Castillo 2000 I [1575], 321, 460). Maininta on suuri kehu sellaisen joukon edustajalta, joiden keskinäinen kunnioitus ja arvostus perustuivat sotilaalliseen kokemukseen ja rohkeuteen (Himmerich y Valencia 1996, 31. Viite 13). Miksi he olisivat jättäneet asteekkien kansannousun myötä viholliseksi muuttuneen hallitsijan arkuuden arvostelematta, jos he eivät säästäneet omia aseveljiään samalta? Kaiken lisäksi väitetty alistuminen sopii huonosti asteekkivaltakunnan meritokraattiseen vallanperimykseen. Hallitsijan asema vaati kykyjä, joista sotilaalliset taidot olivat tärkeimpiä. Ajatus aran ja passiivisen johtajan valinnasta taitoja vaativaan ja vastuulliseen tehtävään vaikuttaa järjettömältä.

Vaikka Montezuman luonteen kuvausten taustalla on havaittavissa konkistadorien tavoitteet toimiensa oikeuttamiseksi, löytyy asteekkien kulttuurista yksi arkuutta puolustava piirre. Se oli lahjojen antaminen. Tavan tarkoituksena tosin jäivät konkistadoreilta ymmärtämättä. Inga Clendinnenin mukaan suuret ja ylelliset lahjat olivat mesoamerikkalaiseen kulttuuriin kuuluneita valta-aseman, vaurauden tai avokätisyyden osoituksia. Lahjojen antamiseen kuului niiden arvon lisäämiseen tähdännyt nöyrä käytös ja rituaalinen haukkuminen. Lahjoja sekä niiden antajaa vähättelevä kielenkäyttö vaikutti tietämättömän mielestä alistumisen osoituksilta ja lahjontayrityksiltä. Clendinnenin mukaan nämä jäivät pimentoon espanjalaisilta, sillä heidän tulkkiinaan toiminut intiaani oli nainen ja lisäksi orja. Hän tuskin oli tietoinen miesten maailmaan kuuluneesta valtakunnan johdon harjoittamasta diplomatiasta siihen kuuluvine tapoineen ja kielenkäyttöineen. (Clendinnen 1991a, 268–269; Clendinnen 1991b, 70.) Siten tietämättömyys lahjakulttuurista sai valloittajat tulkitsemaan vähättelevän kielenkäytön kera annetut lahjat hallitsijan arkuuden osoituksina.

Konkistadorien mielipiteet Montezumasta

Vaikka konkistadorit kuvasivat selonteissaan yksityiskohtaisesti Montezuman tapoja sekä häntä ympäröinyttä loistoa, olivat he niukkasanaisia paljastaessaan omia mielipiteitään hänestä. Ainoastaan Bernal Díaz del Castillo ja Bernardino Vázquez de Tapia ryhtyivät tähän. Jälkimmäisen mielipiteestä löytyy ainoastaan epäsuoria viittauksia. Hänen selonteossaan Montezuma ei syyllistynyt mihinkään espanjalaisten kannalta vahingollisiin toimiin tai muutoinkaan tuomittaviin tekoihin. Sen sijaan pahojen vihollisten roolin sai konkistadorien kanssa liittoutunut Tlaxcallanin väki. Montezuma sen sijaan oli luotettava ja avulias valloittajien yhteistyökumppani, jonka ansiosta espanjalaiset selvisivät vihollisten juonitteluista. Kirjoittajan Montezumaa ylistävä asenne näkyy hallitsijan kuolinvuoteella pitämässään puheessa, jossa hän muistutti Cortésia lukuisista konkistadoreille ja Espanjan kuninkaalle tekemistään palveluksista. (Vázquez de Tapia 2000 [1546], 132–138.) Vaikka kirjoittaja ei suoraan paljastanut omaa mielipidettään, osoittaa Montezuman puhtoinen ja toisista selonteista poikkeava kuvaus hänen pitäneen Montezumasta. Selontekonsa kirjoitusaikana Vázquez de Tapialla oli tilaisuus tutustua muiden konkistadorien kirjoituksista ainakin Cortésin Montezumaa käsitelleeseen kirjeeseen, joka julkaistiin vuonna 1522 sekä moniin samoja tietoja toistelleisiin aikalaiskirjoihin (Fuentes 1993, 49; Thomas 2005, 791). Kaikissa niissä esitellyistä tiedoista poikkeamisellaan hän teki hiljaisen kannanoton edesmenneen Montezuman maineen parantamiseksi, sillä monessa muussa selonteossa ja aikalaiskirjallisuudessa Montezuma oli saanut espanjalaisten pahan vihollisen osan.

Vázquez de Tapiasta poiketen Díaz del Castillo kirjoitti hyvin suorasanaisesti Montezumaa koskevista mielipiteistään. Díaz del Castillo kertoi muiden espanjalaisten tapaan kunnioittaneensa hallitsijaa tämän vankeusaikana esimerkiksi ottamalla päähineen pois hänen seurassaan. Eurooppalainen tapa osoittaa hänen arvostaneen hallitsijaa ja uskoneen hänen olleen oman kuninkaansa veroinen monarkki. Díaz del Castillo mainitsi pitäneensä Montezuman hyvydestä, jonka osoituksia olivat hallitsijan lahjoina antama kultaa, koristeelliset viitat ja kauniit naiset. Lisäksi hän väitti Montezuman oppineen tuntemaan häntä vartioineet espanjalaiset luonteelta, ja että hänen kanssaan tulkin välityksellä keskustellut hallitsija piti häntä jalona miehenä. (Díaz del Castillo I 2000 [1575], 352–359, 363.) Suurten lahjojen antamista Díaz del Castillo arvosti Montezuman ohella hänen seuraajassaan Cuauhtemocissa ja omissa komentajissaan (Díaz del Castillo I 2000 [1575], 101; II, 97–99, 108–109, 120, 276). Ahneuden ja kitsauden hän mielsi huonoiksi ominaisuuksiksi ja liitti ne teoksessaan inhoamiinsa henkilöihin (esim. Díaz del Castillo I 2000 [1575], 64, 122–123, 404–406). Mutta lahjat eivät suinkaan olleet asteekkien kulttuurissa pyyteettömiä anteliaisuuden osoituksia ja toisaalta kaikki intiaanien antama ei välttämättä ollut lahja. Ross Hassigin mukaan naisten luovuttaminen vaimoiksi oli yleinen tapa poliittisten siteiden solmimiseksi asteekkien Meksikossa (Hassig 1995, 244; Hassig 1999, 60). Tällaisesta ei konkistadoreilla ollut mitään tietoa. Ilmeinen syy on tietämättömyys paikallisesta kulttuurista.

Díaz del Castillon maininta, jonka mukaan Montezuma piti häntä jalona, perustui sekin tiedon puutteeseen. Asteekkieliitille kouluissa opetettu poliittinen kielenkäyttö oli ulkopuoliselle vaikeaselkoista. Tietämätön ymmärsi sen helposti väärin, sillä siinä

saatettiin käyttää päinvastaisia ilmauksia kuin mitä oikeasti tarkoitettiin. (Restall 2003, 96–98.) Montezuma ei siten välttämättä tarkoittanut sanojaan imarteluksi vaan halveksunnan osoitukseksi. Diplomaattisen kielenkäytön sekä lahjojen antamisen väärinkäsittämiseen perustunut hallitsijan arvostus pohjautui väärään tulkintaan.

Díaz del Castillon kuvaus Montezumasta ei jäänyt näin yksinkertaiseksi. Hyvien puolten lisäksi hän väitti Montezuman toistuvasti juonitelleen espanjalaisten hengen menoksi sekä olleen alamaisiaan sortava ja pelolla hallinnut tyranni (esim. Díaz del Castillo I, 180–182, 285, 305–306). Ristiriitaiset tiedot selittyvät teoksen kirjoittamisen syillä. Palkkioiden anomisen ohella Díaz del Castillo tarkoitti selontekonsa valloitusta käsitelleeksi historiateokseksi. Hän oli lukenut Francisco López de Gómaran teoksen *Historia de la conquista de México* ja väitti siihen tallennettuja tietoja virheelliseksi. (Brody 1987, 325–326; Ochoa 1999, 341–342; Wagner 1945, 165.) Díaz del Castillon suhde Gómaraan on paljon monipuolisempi, sillä jälkimmäisen teos toimi hänen omansa lähteenä ja runkona (Adorno 2008, 390; Brody 1987, 327; Ochoa 1999, 345–348; Simpson 1965, xix; Townsend 2003, 20. Viite 14). Sen vuoksi hän esitti monet Gómaran kuvaamat Montezuman juonittelut sekä hallinnon julmuudet liki identtisenä omassa teoksessaan (esim. López de Gómara 2003 [1552], 105–107, 157–161). Suoran kopioimisen ohella Díaz del Castillo koki tarpeelliseksi korjailla joitain tietoja arvostamansa Montezuman maineen parantamiseksi. Vaikka hän omaksui Gómaralta tavan väittää kaikkia intiaaneja kannibaaleiksi ja homoseksuaaleiksi, hän nimenomaan kiisti Montezumalta molemmat ominaisuudet (esim. Díaz del Castillo 2000 [1575] I, 196–199, 322–323; II 190–210 López de Gómara 2003 [1552], 258, 267).

Tutkijat pitävät konkistadorien korostamia kannibalismi- ja homoseksuaalisuussyytteitä pääosin perusteettomina. Asteekkien kannibalismi oli luonteeltaan rituaalista. Sillä ei ollut espanjalaisten kuvausten kaltaista ravinnollista merkitystä. Sen vertailukohtana pidetään lähinnä kristillistä ehtoollista (Carrasco 1995, 435; Ortiz de Montellano 1978, 611–617; Todorov 1985, 188). Kuvaukset intiaanien väitetystä ihmissyönnistä juontuvat aikakauden mielikuvituksellisista kirjoista. Niissä maailman äärissä asuviin ihmisiin liitettiin milloin mitkin ominaisuuksia eläinten piirteistä ihmislihan syömiseen pääravintona (Cervantes 1994, 5–6; Carrasco 1995, 429–431). Homoseksuaalisuussyytökset sen sijaan vaikuttavat tavallisuudestaan huolimatta epäluotettavilta, sillä tapa oli asteekkien laissa ankarasti rangaistava teko. Siksi on vaikea uskoa, että kaikki asteekkimiehet aivan valtakunnan johtoa myöten olisivat syylistyneet siihen jatkuvasti, kuten espanjalaiset väittivät. (Cortés 1993 [1519], 145–146. Ángel Delgado Gómez viitteessä 221; Cortés 2001, 458. Kääntäjä Pagden viitteessä 38). Vaikka kannibalismin ja homoseksuaalisuuden puuttumisen Díaz del Castillon Montezuma-kuvauksesta voi helposti selittää tällä tavoin, on asialla toinen puoli.

Monet tutkijat ovat selittäneet konkistadorien tavan syyttää intiaaneja kannibaaleiksi sekä sodomian harjoittajiksi intiaaneihin kohdistettujen voimatoimien sekä heidän alistamisensa oikeuttamisen keinoina (Carrasco 2008, 441–444; Garza Carvajal 2003, 132–140; McAlister 1989, 79; Pastor Bodmer 1992, 211–212). John Ochoa ei usko tämän selityksen sopivan Díaz del Castillon kohdalla. Hänen mukaansa vanha konkistadori ainoastaan lainaili lähdeteoksiinsa vakiintuneita väitteitä. Teoksensa

kirjoittamisella hän ei siten yrittänyt kumota Gómaran esittämää versiota, vaan täydentää sitä lisäämällä siihen puuttuneen tavallisen rivimiehen näkökulman (Ochoa 1999). Mutta lisätessään omia henkilökohtaisia kokemuksia, mielipiteitä ja havaintoja Gómaralta lainattujen tietojen sekaan hän sai aikaan hyvin ristiriitaisen sekoituksen. Gómaran kuvaus asteekkivaltakunnan valloituksesta oli selkeä hyvien espanjalaisten ja pahojen asteekkien taistelu. Siinä Cortésin johtamilla konkistadoreilla oli aina perustellut syyt voimatoimiin julmia vihollisia vastaan. Kun Díaz del Castillo käytti Gómaraa oman teoksensa pohjana ja tallensi omia kokemuksiaan, oli lopputuloksena sekoitus kahden kirjoittajan paikoin täysin erilaisia näkemyksiä. Lainatessaan Gómaran teoksessa toistuvasti esillä olevia intiaaneja mustamaalavia tietoja ja lisätessään toisaalle omia positiivisia kokemuksiaan Montezumasta ei ristiriitaa voinut välttää. Hän ei poistanut ilmeisen perättömiä väitteitä muiden intiaanien kuin Montezuman kohdalta, koska ne olivat valloitusta oikeuttavina perusteina hänelle edullisia. Siksi hän päätti mustamaalata intiaaneja puhuessaan heistä yleisellä tasolla. Mutta hän halusi omien henkilökohtaisten ja voimakkaan positiivisten Montezumaan kohdistuvien mielipiteiden vuoksi erottaa hänet Gómaran aloittamasta kannibalismi- sekä homoseksuaalisuusyytöksistä.

Toinen erikoinen Díaz del Castillon Montezuma-kuvauksen piirre löytyy hallitsijan uskonnollisista käsityksistä. Vaikka Díaz del Castillo piti Montezumasta ja siksi kirjoitti hänestä teoksessaan ylistävään sävyyn, hän kuvasi hallitsijan hartaana uskontonsa harjoittajana. Hänen mukaansa hallitsija uhraisi ihmisiä espanjalaisten nähden ja teosta silminnähten ilahtuen. Konkistadorien moitteet asteekkien uskonnosta ja ehdotukset korvata jumalankuvia Neitsyt Marian kuvalla ja ristillä saivat torjuvan ja jopa vihaisen vastaanoton. (Díaz del Castillo I 2000 [1575], 168, 319–320, 335–336, 373, 388.) Tiedot ovat erikoisia, sillä Díaz oli konkistadorien tapaan syvän uskonnollinen. Siksi asteekkien uskonto oli hänestä paholaisen palvontaa ja siihen liittynyt ihmisuhraus kammottavaa ja vastenmielistä (Kari 2009, 15–20). Kristinuskon levittäminen sekä ihmisuhrauksen lopettaminen olivat intiaaneja vastaan käydyn oikeutetun sodan perusteita (Adorno 1992, 212–214), mutta siihen hän ei maininnoillaan pyrkinyt. Hän nimittäin kuvasi asteekkijohtajan suosineen kristinuskoa muun muassa suojelemalla espanjalaisten erääseen temppeleihin laittamaa ristiä ja Neitsyt Marian kuvaa maanmiestensä vihalta (Díaz del Castillo I 2000 [1575], 457). Mainintojen syynä oli Díaz del Castillon halu kuvata Montezuma parempana ihmisenä kuin Gómara oli teoksessaan tehnyt. Gómara näki Meksikon valloituksen monien Díaz del Castilloa aikaisemmin aiheesta kirjoittaneiden Cortésin miesten tapaan kristittyjen ja pakanoiden välisenä taisteluna (Aguilar 2000 [1560], 163, 166, 184; Cortés 1993 [1519], 129, 132. Ensimmäinen kirje.; Cortés 1993 [1520], 242, 254. Kääntäjä Pagden viitteessä 306; Tapia 2000 [1539], 68, 73, 78). Díaz del Castillon kirjoittaessa 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla oli tämä asetelma menettänyt merkityksensä intiaanien kääntynyt kristinuskoon. Ainoastaan hänen teoksensa kanssa samoihin aikoihin laadittu Aguilarin teksti sisältää Gómaran tapaista vastakkainasettelua. Aguilar oli dominikaanisääntökunnan edustaja (Vázquez Chamorro 2000, 151–152). Siksi hän oli todennäköisesti havainnut Díaz del Castilloa selkeämmin intiaaneihin kohdistetun kääntymistyön puutteet, eikä nähnyt pakana-kristitty -asetelman hävinneen. Toisaalta Díaz del Castillolle espanjalaisten ja intiaanien välinen vastakkainasettelu oli siksi vaikeaa, että hän oli valloitusta seuranneina vuosina ehtinyt tutustua alkuperäisasukkaisiin encomiendojen omistajana

sekä eläessään intiaanivaimonsa kanssa (Himmerich y Valencia 1996, 43–44, 55, 307. Viite 6.; León-Portilla 2000, 18, 217, 229).

Montezuman kuoltua Díaz del Castillo kertoi surevien konkistadorien syyttäneen joukon mukana ollutta munkkia siitä, ettei hän ollut kääntynyt Montezumaa kristinuskoon (Díaz del Castillo I 2000 [1575], 458–460). Kuolema ilman kristinuskoon kastamista merkitsi varmaa joutumista helvettiin, minkä kohtalon hallitsijasta pitänyt konkistadori halusi Montezumalta estää. Siksi hän kuvasi hallitsijan osittain kristinuskoon myönteisesti suhtautuneena ikään kuin hän olisi ollut osittain kristitty ja siten hänen sielunsa olisi pelastunut.

Montezuman monet kasvot

Montezuma esiintyy konkistadorien selonteissa monimuotoisena henkilönä. Kuvaukset hallitsijasta perustuivat asteekkien kulttuurin väärinkäsittämiseen sekä hallitsijakuvauksen tietoiseen muokkaamiseen, jotta lähteiden laatimisen tavoitteet onnistuisivat. Erityisesti Montezuman luonteen jakautunut kuvaustapa osoittaa konkistadorien käyttäneen kahta tapaa omien henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Kruunulle palkkioanomuksiksi tarkoitetut – tai suojelun saamiseksi kuten Cortésin kohdalla – selonteot oli kirjoitettava tavalla, joka ei ollut ristiriidassa Amerikan valloitukselle asetettujen lakien kanssa. Siksi Montezuma esiintyy konkistadorien selonteissa sekä alamaisia sortavana tyrannina että arkana ja vapaaehtoisesti valtakunnastaan luopuvana. Molemmissa tapauksissa konkistadorit kuvasivat Montezuman toimineen tavoilla, jotka toimivat perusteina oikeutetulle sodalle intiaaneja vastaan. Kuvaamalla Montezuma tyrannina voitiin asteekkeja vastaan käytyä sotaa oikeuttaa viattomien suojelemisella. Sen sijaan oli välttämätöntä väittää Montezuman luopuneen valtakunnasta vapaaehtoisesti, sillä Espanjan kuningas ei voinut liittää valtakuntaansa kuin vapaaehtoisesti alistuneita alueita. Kuvauksen ensimmäisenä kirjoittanut Cortés oli tavoitellut kuninkaansa suojelua jouduttuaan ongelmiin retkikunnan varustajan kanssa. Hänen jälkeensä kirjoittaneet konkistadorit eivät voineet kumota tietoa, koska se olisi estänyt heidän kirjoitustyönsä tavoitteet.

Se, mitä kuvauksissa ei voida pitää laskelmoituina rakennelmina, on selitettävissä asteekkien kulttuurin väärinymmärtämisellä. Konkistadorit pitivät Montezumaa oman kuninkaansa veroisena monarkkina. Käsitys perustui ulkoisten seikkojen havainnointiin kuten hallitsijaa ympäröineen loiston sekä hänen seurassa noudatetun käytöksen perusteella tehtyihin johtopäätöksiin. Näkemälleen konkistadorit etsivät vastineita omasta kulttuuristaan. Espanjalaiset osoittivat Montezumalle vastaanvotavia kunnioittavia tapoja kuin heidän mielestään olisi ollut sopivaa heidän oman kuninkaansa arvolle. He eivät ymmärtäneet, että Montezuman valta oli sidoksissa asteekkien uskontoon. Jumalilta saatu valta vaati sopivaa kohtelua säilyäkseen ja tietämättään mutta päinvastaista tarkoittaen espanjalaiset murensivat hallitsijan vallan perustan. Hallitsija menetti valtansa lopullisesti, kun espanjalaiset yrittivät hänet vangitsemalla ottaa hänen valtakuntansa haltuunsa. Tämä perustui luuloon, että Espanjan kuninkaan veroinen Montezuma hallitsi Espanjan kaltaista kuningaskuntaa. Toisaalta konkistadoreilla oli kokemusta paikallisten päälliköiden

alistamisesta nukkehallitsijoiksi, joten he seurasivat tuttua käytäntöä. Seuraukset olivat espanjalaisille tuhoisat.

Montezuman kuvauksissa on nähtävissä eräs asia, jota tutkijat eivät ole lähteissä korostaneet tarpeeksi: konkistadorien henkilökohtaiset ajatukset hallitsijasta. Konkistadoreista ainakin Bernardino Vázquez de Tapia sekä Bernal Díaz del Castillo näyttävät pitäneen hallitsijasta. Jälkimmäinen perusti mielipiteensä hallitsijan anteliaisuuteen, sotilaalliseen kyvykkyyteen sekä häneltä saamiinsa kohteliaisuuksiin. Näiden syynä oli ymmärtämättömyys asteekkien kulttuuriin liittyneitä tapoja kohtaan, jotka tulkittiin todisteina hallitsijan luonteen hyvydestä. Montezumasta pitänyt Díaz del Castillo halusi parannella aikalaiskirjallisuudessa hallitsijasta luotua kuvaa. Seuraukset olivat osin ristiriitaiset. Kirjoittaessaan hän käytti vastustamansa Francisco López de Gómaran teoksen tietoja, joista osaa hän muutti Montezuman kuvan parantamiseksi. Hän ei yhdistänyt Montezumaan samoja pahoiksi katsottuja ominaisuuksia, joita hän käytti runsaasti muiden intiaanien kohdalla. Hallitsijan mustamaalaaminen olisi ollut hänen teoksensa tavoitteiden kannalta parempi vaihtoehto kuin henkilökuvan parantaminen, sillä se olisi toiminut valloituksen oikeuttamisen keinona. Mutta sen sijaan hän päätti erottaa pitämänsä hallitsijan muutoin pahoina kuvaamistaan asteekeista. Halu tähän on täytynyt olla suuri.

Tulokset osoittavat, ettei konkistadorien kuvausta Montezumasta tule lukea konteksteista irrallaan. Jos näin tekee, ne voi helposti nähdä todisteina vanhalle käsitykselle arasta Montezumasta. Tällöin jää elämään sama konkistadorien luoma käsitys asteekkien johtajasta, käsitys jonka voi kiteyttää sanoihin väärinymmärretty kuningas.

Viitteet

[1] Asteekki-nimitys kattaa noin 20 nahuatlinkielistä heimoa. Nämä kansat olivat vaeltaneet Meksikonlaaksoon Aztlaniksi kutsutusta paikasta. Asteekkivaltakunnan aluetta hallinneen Tenochtitlanin väestö kuului mexica-heimoon. (Gillespie 1989, xvii–xviii, 3–4; Smith 2003, 3–4.) Tässä artikkelissa asteekkeilla viitataan Tenochtitlanin asukkaisiin.

[2] Asteekkihallitsijoiden sekä heidän valtakuntaansa kuuluneiden kaupunkien nimien kirjoitusasut vaihtelevat alkuperäislähteissä. Esimerkiksi vuosina 1502–1520 hallinneen toisen Montezuma-nimisen hallitsijan nimi on Aguilarilla Motecsuma, Cortésilla Muteçuma, Díaz del Castillolla ja Vázquez de Tapialla Montezuma ja Tapialla Mutecsuma. Montezuma-muoto on vakiintunut englanninkieliseen kirjallisuuteen, kun taas espanjankielessä käytetään Moctezumaa. Nimen alkuperäisestä muodosta on erilaisia käsityksiä. Anthony Pagdenin mukaan nimi kuului muodossa Motecuçoma II Xocoyotzin. Käännettynä nimi kuuluu hänen mukaansa ”Rohkea Herra II Nuorempi”. (Cortés 2001 [1971], 460. Kääntäjä Pagden viitteessä 3.) Susan Gillespien (1989, 7–8) mukaan nimi kuuluu Motecuhzoma Xocoyotl ja käänös ”Vihainen Herra II Nuorempi”. Ross Hassig (1995, 217) puolestaan antaa nimen muodossa Moteuczomah Xocoyotl, jonka hän kääntää muotoon ”Rypistää-otsaansa-kuin-herra Nuorempi”. Tässä artikkelissa on käytetty kirjallisuudessa tavallisimmin esiintyvää Montezuma-muotoa. Asteekkien kaupunkien nimissä on seurattu niiden alkuperäisiä nimiä.

[3] Selonteoista löytyy useita eri käsikirjoituksia tai aikalaispainoksia, joiden sisällöt usein poikkeavat toisistaan. Tässä artikkelissa on päädytty käyttämään kriittisiä espanjankielisiä painoksia, jotka perustuvat eri käsikirjoitusten tai alkuperäisten painosten vertailuun.

[4] Encomienda oli encomenderoksi kutsutulle henkilölle luovutettu oikeus tietyn intiaanimäärän taloudelliseen hyödyntämiseen. Siihen kuului oikeus verottaa ja vaatia työsuorituksia, mutta ei omaisuuden, maiden tai intiaaniensa itsensä omistusoikeutta. Encomendero itse oli velvoitettu huolehtimaan intiaaniensa turvallisuudesta sekä uskonnollisesta valistamisesta, mutta määräystä ei tavallisesti noudatettu. (Adorno 1988, 252; Restall 2003, 35.)

[5] Huitzilipochtli (”Etelän/vasemman kolibri”) oli asteekkien sodan, uhrauksen ja auringon jumala sekä mexica-kansan suojelija (Smith 2003, 199–200).

[6] Tezcatlipoca (”Savuava peili”) oli asteekkien ylijumala ja hallitsijoiden suojelija. Hänen uskottiin määrävän maailman tapahtumien kulun. (Smith 2003, 199–202. Taulukko 9.1.)

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Aguilar, Francisco de. 2000 [1560]. Relación breve de la conquista de la Nueva España. Teoksessa *La conquista de Tenochtitlan*, ed. Germán Vázquez Chamorro, 155–198. Crónicas de América. Madrid: Dastin.

Cortés, Hernán 1993. [1519–1526]. *Cartas de relación*, ed. Ángel Delgado Gómez. Clásicos Castalia. Madrid: Castalia.

Cortés, Hernán 2001. [1971]. *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden. New Haven: Yale University Press.

Díaz del Castillo, Bernal. 2000 [1575]. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* I–II, ed. Miguel León-Portilla. Crónicas de América. Madrid: Dastin.

Tapia, Andrés de. 2000 [1539]. Relación de algunas cosas de las que acaecieron al muy ilustre señor don Hernando Cortés, marqués del Valle, desde que se determine ir a descubrir en la Tierra Firme del Mar Océano. Teoksessa *La conquista de Tenochtitlan*, ed. Germán Vázquez Chamorro, 63–118. Crónicas de América. Madrid: Dastin.

Vázquez de Tapia, Bernardino. 2000 [1546]. Relación de méritos y servicios del conquistador Bernardino Vázquez de Tapia, vecino y regidor de esta gran ciudad de Tenochtitlan México. Teoksessa *La conquista de Tenochtitlan*, ed. Germán Vázquez Chamorro, 125–147. Crónicas de América. Madrid: Dastin.

Kirjallisuus

Adorno, Rolena. 1988. Discourses on colonialism: Bernal Díaz, Las Casas, and the twentieth-century reader. *Modern Language Notes* (MLN) 103, 2: 239–258. <http://www.jstor.org/stable/2905341> [haettu 25.8.2010]

Adorno, Rolena. 1992. The discursive encounter of Spain and America: the authority of eyewitness testimony in the writing of history. *The William and Mary Quarterly*, Third Series, 49, 2: 210–228. <http://www.jstor.org/stable/2947270> [haettu 25.8.2010]

Adorno, Rolena. 2008. Bernal Díaz del Castillo: soldier, eyewitness, polemicist. Teoksessa: *The history of the conquest of New Spain by Bernal Díaz del Castillo*, ed. David Carrasco, 389–398. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Brody, Robert. 1987. Bernal's strategies. *Hispanic Review* 55, 3: 323–336.

<http://www.jstor.org/stable/473692> [haettu 25.8.2010]

Brooks, Francis J. 1995. Motecuzoma Xocoyotl, Hernán Cortés, and Bernal Díaz del Castillo: the construction of an arrest. *The Hispanic American Historical Review* 75, 2: 149–183. Durham: Duke University Press. <http://www.jstor.org/stable/2517303>. [haettu 25.8.2010]

Carrasco, David. 1995. Cosmic jaws: we eat gods and the gods eat us. *Journal of the American Academy of Religion* 63, 3: 429–463. <http://www.jstor.org/stable/1465087>. [haettu 25.8.2010]

Carrasco, David. 2008. The exaggerations of human sacrifice. Teoksessa *The history of the conquest of New Spain by Bernal Díaz del Castillo*, ed. David Carrasco, 439–447. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Cervantes, Fernando. 1994. *The devil in the New World: the impact of diabolism in New Spain*. London: Yale University Press.

Clendinnen, Inga. 1991a. *Aztecs. An interpretation*. Cambridge: University Press.

Clendinnen, Inga. 1991b. 'Fierce and Unnatural Cruelty': Cortés and the Conquest of Mexico. *Representations* 33, Special Issue: The New World, Winter 1991: 65–100. Berkeley: University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/2928758> [haettu 25.8.2010]

Davies, Nigel 1982. *The Aztecs. A history*. Norman: University of Oklahoma Press.

Elliott, J. H. 1986. The Spanish conquest and settlement of America. Teoksessa *The Cambridge history of Latin America*, ed. Leslie Bethell, 149–206. Cambridge: Cambridge University Press.

Elliott, J. H. 2001 [1971]. Cortés, Velázquez and Charles V. Teoksessa Cortés, Hernán, *Letters from Mexico*, ed. Anthony Pagden, xi–xxxvii. New Haven: Yale University Press.

Fehrenbach, T. R. 1995 [1973]. *Fire & blood: a history of Mexico*. New York: Da Capo Press.

Fuentes, Patricia de. 1993 [1963]. *The conquistadors: first-person accounts of the conquest of Mexico*. Norman: University of Oklahoma Press.

Garza Carvajal, Frederico. 2003. *Butterflies will burn: prosecuting sodomites in early modern Spain and Mexico*. Austin: University of Texas Press.

Gibson, Charles. 1964. *The Aztecs under Spanish rule: a history of the Indians of the Valley of Mexico 1519–1810*. Stanford: Stanford University Press.

Gillespie, Susan D. 1989. *The Aztec kings: the reconstruction of rulership in Mexica history*. Tucson: University of Arizona Press.

Grunberg, Bernard. 2004. El universo de los conquistadores: resultado de una investigación prosopográfica. *Signos Históricos* 012, 94–118.

Hassig, Ross. 1995 [1988]. *Aztec warfare: imperial expansion and political control*. Norman: University of Oklahoma Press.

Hassig, Ross. 1999. *Mexico and the Spanish Conquest*. London: Longman.

- Himmerich y Valencia, Robert. 1996 [1991]. *The encomenderos of New Spain 1521–1555*. Austin: University of Texas Press.
- Kari, Vesa-Matti. 2009. *Väärinymmärryksiä, korostamista ja vastakirjoituksia: konkistadori Bernal Díaz del Castillon kokemuksia Meksikon valloituksesta*. Painamaton Yleisen historian pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos. Saatavilla www-muodossa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200902161069>. [Haettu 25.8.2010.]
- León-Portilla, Miguel. 1986. Mesoamerica before 1519. Teoksessa *The Cambridge History of Latin America*, ed. Leslie Bethell, 3–36. Cambridge: Cambridge University Press.
- León-Portilla, Miguel. 2000. Introducción. Teoksessa Díaz del Castillo, Bernal, *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*, ed. Miguel León-Portilla, 5–55. Madrid: Dastin.
- Lockhart, James. 1999. *Of things of the Indies: essays old and new in early Latin American history*. Stanford: Stanford University Press.
- López de Gómara, Francisco. 2003 [1552]. *Historia de la conquista de México*. México: Oceano.
- McAlister, Lyle N. 1989. *Spain and Portugal in the New World 1492–1700*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ochoa, John A. 1999. The paper warrior: education, independence and Bernal Diaz's war to stop time. *Modern Language Notes* (MLN) 114, 2: 341–356. The Johns Hopkins University Press. <http://www.jstor.org/stable/3251552>. [haettu 25.8.2010]
- Ortiz de Montellano, Bernard R. 1978. Aztec cannibalism: an ecological necessity? *Science* 200, 4342: 611–617. <http://www.latinamericanstudies.org/aztecs/montellano.htm>. [haettu 25.8.2010]
- Pastor Bodmer, Beatriz. 1992 [1983]. *The armature of conquest: Spanish accounts of the discovery of America, 1492–1589*, englanniksi kääntänyt Lydia Longstreth Hunt. Stanford: Stanford University Press.
- Restall, Matthew. 2003. *Seven myths of the Spanish conquest*. New York: Oxford University Press.
- Simpson, Lesley Byrd. 1964. Introduction. Teoksessa Cortés. *The life of the conqueror by his secretary Francisco López de Gómara*, englanniksi kääntänyt ja toimittanut Lesley Byrd Simpson, xv–xxvi. Berkeley: University of California Press.
- Smith, Michael E. 2003 [1996]. *The Aztecs*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Thomas, Hugh. 2005 [1993]. *Conquest: Montezuma, Cortes and the fall of Old Mexico*. New York: Simon & Schuster.

Todorov, Tzvetan. 1985. *The conquest of America: the question of the Other*. New York: Harper & Row.

Townsend, Camilla. 2003. Burying the white gods: new perspectives on the conquest of Mexico. *The American Historical Review* 108, 3: 659–687.
http://www.studythepast.com/376_spring10/conquest_of_mexico/burying_the_white_gods.pdf [haettu 25.8.2010]

Vázquez Chamorro, German. 2000. *La conquista de Tenochtitlan*. Crónicas de América. Madrid: Dastin.

Wagner, Henry R. 1945. Three studies on the same subject. *The Hispanic American Historical Review* 25, 2: 155–190. <http://www.jstor.org/stable/2507950> [haettu 25.8.2010]